

تجلی خرده فرهنگ های ایرانی اسلامی در طراحی فضاهاى شهری

دکتر محمدرضا پورجعفر

استاد دانشگاه تربیت مدرس

سید علیرضا ارباب زادگان هاشمی، علی پورجعفر

سرشناسه: پورجعفر، محمدرضا، ۱۳۳۴. عنوان و نام پدیدآور: تجلی خرده فرهنگ های ایرانی
اسلامی در طراحی شهری. مشخصات نشر: تهران: آرمانشهر، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۲۶۴ص: مصور(رنگی)، جدول. شابک: ۷-۳۸-۶۲۴۸-۶۰۰-۹۷۸
وضعیت فهرست نویسی: فیبای مختصر یادداشت: این مدرک در آدرس <http://opac.nlai.ir> قابل
دسترسی است. شناسه افزوده: ارباب زادگان هاشمی، علیرضا، ۱۳۶۳.
شناسه افزوده: پورجعفر، علی، ۱۳۶۷. شناسه افزوده: مهندسین مشاور سبزاندیش پایش (ساب)
شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۶۲۱۳۳

تجلی خرده فرهنگ های ایرانی اسلامی در طراحی فضاهای شهری

نویسندگان: دکتر محمدرضا پورجعفر

مهندس علیرضا ارباب زادگان هاشمی - مهندس علی پورجعفر

طراح جلد: سارا پورجعفر

ناشر: انتشارات آرمانشهر

چاپ اول: ۱۳۹۳

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ: منصور

بهاء: ۲۰۰۰۰ تومان

حامی مالی کتاب: گروه شهرسازی و معماری مهندسین مشاور سبز اندیش پایش (ساب)

www.sabzandish.com

SBN: 978-600-6248-38-7

شابک: ۷-۳۸-۶۲۴۸-۶۰۰-۹۷۸

n_p_samin@yahoo.com

www.armanshahr.pub.ir

۱	پیشگفتار
۳	دبیاجه
۵	فصل اول : فرهنگ و خرده فرهنگ
۷	فرهنگ و خرده فرهنگ
۷	فرهنگ و تمدن
۱۴	فرهنگ و مذهب
۱۷	مذهب اولین هدف استقرار فرهنگ
۱۷	نقش مذهب، سیاست و اقتصاد در سیمای شهرها
۲۰	رابطه مذهب و هنر
۲۴	فرهنگ، مذهب، هنر و زندگی اجتماعی
۲۶	فرهنگ و اسلام
۳۰	فرهنگ و معماری
۳۳	اثر عوامل فرهنگی بر شکل و فرم معماری و طراحی شهری
۳۵	خرده فرهنگ
۳۷	تقسیم بندی خرده فرهنگ ها
۳۹	عناصر فرهنگی
۴۰	ویژگی و عنصر فرهنگی
۴۱	قوم مداری
۴۳	فصل دوم: فضای شهری
۴۵	فضا
۴۶	مؤلفه های مفهوم فضا در ادبیات کتونی طراحی شهری
۴۷	محیط
۴۸	مکان
۵۲	مفهوم فضا و مؤلفه های شکل دهنده آن در طراحی شهری
۵۴	بعد کالبدی
۵۶	بعد عملکردی
۵۹	بعد معنایی
۷۲	جمع بندی مفهوم فضا در طراحی شهری
۷۲	نظریات قائل به تحدید حیطه طراحی شهری
۷۲	نظریات قائل به سیالیت و چندپارگی حیطه طراحی شهری
۷۳	نظریات قائل به وحدت حیطه طراحی شهری
۷۳	فضا در طراحی شهری وحدت مند
۷۶	عرصه عمومی: فضای عمومی (مفاهیم و جریانات فکری)
۸۰	فضای شهری
۸۴	تاریخچه شکل گیری فضای شهری

ب) تجلی خرده فرهنگ های ایرانی - اسلامی در طراحی فضاهای شهری

۸۶	کارکرد فضاهای شهری
۸۹	انواع فضاهای شهری
۹۸	تجلی فرهنگ در طراحی فضاهای شهری
۱۰۰	معیارهای سنجش کیفیت محیط از دیدگاه صاحب نظران طراحان شهری
۱۰۵	معیارهای سنجش کیفیت محیط مرتبط با فرهنگ و خرده فرهنگ
۱۰۷	بررسی نمونه ی مشابه (طراحی شهری گارد بازار هندی در غرب تورنتو)
۱۰۹	نتیجه گیری
۱۱۱	فصل سوم: تبیین چارچوب طراحی شهری بر اساس فرهنگ و خرده فرهنگ شهری
۱۱۵	فرآیند تبیین چارچوب طراحی شهری بر اساس فرهنگ و خرده فرهنگ شهری
۱۱۶	انگاره های فرهنگی و مفهوم تجرید انگاره
۱۱۸	انگاره های فرهنگی تأثیر گذار بر بعد کالبدی طراحی شهری (تجرید فرمی)
۱۱۹	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از انگاره نقوش و ترکیبات شکلی دو بعدی
۱۲۰	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از انگاره ریتم و تناسبیات
۱۲۲	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از انگاره رنگ
۱۲۷	فصل چهارم: تبیین چارچوب طراحی شهری بر اساس فرهنگ قوم کرد
۱۲۹	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از البسه قوم کرد
۱۲۹	پوشاک بانوان کرد
۱۳۱	پوشاک مردان کرد
۱۳۶	تجرید اصول نظم دهنده طراحی از بافته های قوم کرد
۱۳۸	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از موسیقی قوم کرد
۱۴۲	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از حرکات موزون قوم کرد
۱۴۴	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از انگاره رنگ در قوم کرد
۱۴۵	فصل پنجم: تبیین چارچوب طراحی شهری قوم لر (بختیاری)
۱۴۷	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از البسه قوم لر (بختیاری)
۱۴۷	پوشاک بانوان لر بختیاری
۱۴۹	پوشاک مردان لر بختیاری
۱۵۳	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از بافته های قوم لر (بختیاری)
۱۵۸	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از حرکات موزون قوم لر (بختیاری)
۱۵۹	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از انگاره رنگ در قوم لر (بختیاری)
۱۶۱	فصل ششم: تبیین چارچوب طراحی شهری قوم قشقایی
۱۶۳	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از البسه قوم قشقایی
۱۶۳	پوشاک بانوان قشقایی
۱۶۴	پوشاک مردان قشقایی
۱۶۹	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از بافته های قوم قشقایی
۱۷۱	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از موسیقی قوم قشقایی
۱۷۴	تجرید اصول نظم دهنده به طراحی از حرکات موزون قوم قشقایی

۱۷۵	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی رنگ در قوم قشقایی
۱۷۷	فصل هفتم: تبیین چارچوب طراحی شهری قوم بلوچ
۱۷۹	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از البسه قوم بلوچ
۱۷۹	پوشاک بانوان بلوچ
۱۸۰	پوشاک مردان بلوچ
۱۸۴	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از یافته های قوم بلوچ
۱۸۶	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از موسیقی قوم بلوچ
۱۸۹	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از حرکات موزون قوم بلوچ
۱۸۹	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی رنگ در قوم بلوچ
۱۹۱	فصل هشتم: تبیین چارچوب طراحی شهری قوم گیلک
۱۹۳	پوشاک بانوان گیلک
۱۹۴	پوشاک مردان گیلک
۱۹۸	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از یافته های قوم گیلک
۲۰۰	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از موسیقی قوم گیلک
۲۰۳	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از حرکات موزون قوم گیلک
۲۰۳	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از رنگ در قوم گیلک
۲۰۵	فصل نهم: تبیین چارچوب طراحی شهری قوم آذری
۲۰۷	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از البسه قوم آذری
۲۰۷	پوشاک بانوان آذری
۲۰۸	پوشاک مردان آذری
۲۱۲	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از یافته های قوم آذری
۲۱۴	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از موسیقی قوم آذری
۲۱۷	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از حرکات موزون قوم آذری
۲۱۷	تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از رنگ در قوم آذری
۲۱۹	فصل دهم: نتیجه گیری از فرآیند تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از انگاره های فرهنگی
۲۲۱	نتیجه گیری از فرآیند تجربید اصول نظم دهنده به طراحی از انگاره های فرهنگی
۲۲۸	سخن پایانی
۲۲۹	پیوست: آثار معماری و شهرسازی ایران
۲۴۵	منابع و مآخذ

پیشگفتار

کتابی که در پیش روی دارید، حاصل تلاش و توفیقی است که خداوند بزرگ بار دیگر نصیبمان کرد تا پاره‌ای از تجربیات و اندیشه‌های خویش را که راهگشای رشد و توسعه طراحی شهری بومی به خصوص در عرصه، شهری ایرانی و اسلامی می‌باشد، برای علاقه‌مندان به ارمغان و برای آیندگان به میراث بگذاریم.

طراحی شهری علم و هنری است، چند وجهی و توجه همزمان به تمامی وجوه است که موجب موفقیت آثار طراحی خواهد شد. افول طراحی فضاهای شهری مطلوب در دهه های اخیر، به دلیل بی‌توجهی به موضوع طراحی شهری و اهمیت آن است. در این میان به خصوص در دهه ۸۰ میلادی نیز شاهد افول طراحی فضاهای شهری به دلیل عدم توجه جامع به تمامی ابعاد طراحی شهری را نیز شاهد هستیم. در طی این سال‌ها مباحث مختلفی جهت دستیابی به فضاهای شهری موفق ارائه شده است. وجه اشتراک تمامی این مباحث توجه ویژه به انسان به عنوان مصرف‌کننده فضای شهری است. توجه به انسان در حقیقت بی‌لگن توجه به کلیه وجوه دخیل در طراحی است که باید در کالبد فضا تجلی یابد. یعنی آن چیزی که فضای شهری را به مکانی دلنشین و دلپذیر تبدیل نماید. یعنی طراحی کالبدی با معنا، کاربردی و عملکردی برای فضای شهری. بدین ترتیب تجربه فضا توسط انسان آن را تبدیل به مکانی موفق، پویا و خاطره‌انگیز جهت استفاده عموم خواهد کرد. توجه به انسان در گرو شناخت ویژگی‌های اوست و شناخت ویژگی‌ها انسان‌ها نیز در گرو شناخت فرهنگی است که وی در آن شکل گرفته است. در این میان باید توجه داشت که توجه طراحان به تفاوت‌ها و سلیقه‌های انسان‌ها در خرده فرهنگ‌هایی که طی سالیان متمادی شکل گرفته است، از آن جهت در طراحی شهری مهم است که زیر بنای ساخت جامعه انسانی و محیطی فرهنگی است. فرهنگ، به عنوان نحوه پاسخگویی جامعه به نیازهای خود، یکی از مواردی است که بی شک در بالاترین مرتبه از دستیابی به طراحی شهری خوب قرار دارد. حذف آن از نگاه طراح، طراحی بی‌روح، انعطاف‌ناپذیر و بی‌ارتباط با هویت معنوی و شکلی استفاده‌کنندگان و بدون ایجاد حس تعلق را به جامعه انسانی تحمیل می‌نماید.

از این رو در این کتاب با مرور ادبیات موضوع، اصول کلی حاکم بر طراحی فضای شهری مبتنی بر خرده فرهنگ های قومیتی تعیین شده است. جهت دستیابی به اصول خاص طراحی نیز انگاره های فرهنگی قابل تبدیل به کالبد شهری در شش خرده فرهنگ قومیتی ایران (کرد، لر بختیاری، قشقایی، بلوچ، گیلک، آذری) شناسایی و بررسی شده است. انگاره های بررسی شده در این کتاب شامل چهار دسته، نقوش و ترکیبات شکلی دو بعدی، ریتم و تناسبات و رنگ می باشد، که با مطالعه این انگاره های اصول نظم دهنده به طراحی فضاهای شهری از آن ها استخراج شده است.

موضوع تجلی خرده فرهنگ های اقوام گوناگون ایرانی و مسلمان در گستره پهناور جغرافیایی ایران در طراحی شهری، نخست توسط اینجناب محمدرضا پورجعفر در کلاس مبانی طراحی شهری در سال ۱۳۸۷ مطرح گردید. هر یک از دانشجویان، یکی از اقوام ایرانی را برای مطالعه فرهنگ آن جامعه انتخاب نمود. در نهایت سعی گردید که تجلی و بازتاب هر یک از خرده فرهنگ های اقوام مختلف را مشخص و مبنای کاربردی طراحی شهری برای هر یک از فرهنگ ها، استنتاج گردد. مجموعه مهیا شده به دلیل محدودیت زمانی کار کلاسی در طول یک ترم از عمق کافی برخوردار نبود. سپس آقای مهندس اولیادادگان این موضوع را به عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد تحت راهنمایی بنده و مشاوره آقای دکتر رفیعیان برگزیدند و به کندوکاش و تعمق بیشتر در موضوع خرده فرهنگ های اقوام ایرانی پرداختند. پس از آن تصمیم بر آن شد تا با افزودن مباحث دیگر به موضوع، بر غنا و جلای کار افزوده و مجموعه حاضر تصنیف، تالیف و تدوین گردد. در این جا بر خود واجب می دانم. از اساتید محترم دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس به ویژه اساتید گروه محترم شهرسازی و معماری به خصوص جناب آقای دکتر رفیعیان که مشاوره پایان نامه ای را که از جمله مراجع اصلی این کتاب محسوب می شود بر عهده داشته اند، جناب آقایان دکتر تقوایی، دکتر انصاری و دکتر بمانیان که همیشه از نظرات عالمانه اشان مرا بهره مند نموده اند و از تک تک دانشجویان عزیز خانم های مهندس: منیره حقیگویی، سوسن بصیری، طاهره پژوهنده و فرخنده جوهری، مهسا حسن پور و آقایان مهندس: احسان شریفیان، علی اسماعیلی، زاهد یوسفی، زینب عادلی و نینا خلیقی و دیگر همکاران و دوستان و دانشجویانی که به هر نحوی در به ثمر رسیدن این اثر همکاری نموده اند صمیمانه قدردانی و سپاسگزاری، نمایم.